

Na jednání se aktivně podíleli pracovníci z oboru filozofie, sociologie, psychologie, sociální psychologie, teorie řízení, práva a antropologie. Sympozium se tak stalo i důležitým místem osobního setkání a navázání hlubších kontaktů mezi pracovníky různých oborů.

Potvrdilo se, že jen tvůrčí uplatnění marxisticko-leninské teorie, její studium a její zvládnutí tvoří vědecké východisko zkoumání člověka. Ukázalo se, že pro hlubší dorozumění a hledání společného jazyka je nezbytné zvládnout a osvojit si základní pojmy vztahující se k problematice člověka, jak je koncipovali klasikové marxismu-leninismu. Mezi nejfrekventovanější pojmy patří přirozené pojmy individuum, osobnost, člověk, člověk jako sociální bytost, problém podstaty člověka, vztah sociálního a biologického, a to jak v procesu antropogeneze, tak i v následujících stádiích vývoje člověka. Když marxismus zdůrazňuje sociální podstatu „lidské přirozenosti“, vůbec tím nepopírá význam biologického faktoru, přirodné antropologických rysů člověka. Je známo, že zakladatelé marxismu-leninismu odmítali čistě biologický výklad rodové podstaty člověka a oprávněně zdůrazňovali, že rozhodující vliv na podstatu a vývoj člověka měl a nadále má právě sociální faktor. Biologický původ prodělal značnou modifikaci pod vlivem sociální činnosti a nejnak tomu bude i v budoucnosti. Nejde tedy jen o vzájemnou souvislost a podmíněnost sociálního a biologického, ale o primát sociálního. Toto hledisko je důležité pro pochopení rozvoje člověka, pro pochopení významu sociální činnosti na utváření jeho rysů. Naším úkolem je odkrývat mechanismy utváření těchto rysů v konkrétní etapě budování rozvinuté socialistické společnosti, ale současně ukazovat na reálné problémy, rozpory a nedostatky.

Psát o takovém náročném setkání není lehkou záležitostí už proto, že nelze postihnout vše, o čem pojednávaly jednotlivé referáty a zejména diskuse u kulatého stolu. Předsedové všech tří sekcí se shodli v názoru, že symposium splnilo vytčené cíle: přispět k objasnění aktuální problematiky člověka, přinést podněty k prohlubování teoreticko-metodologických přístupů i náměty pro vědecko-výzkumnou činnost a pedagogickou praxi v oblasti komunistické výchovy.

Alexander Fazik

### **Příspěvek k rozvoji teorie veřejného mínění**

Problematika přesnějšího aktuálního poznání společenské reality nabývá stále více na významu. Hovoří pro to jak vnitrosociální požadavky řízení sociálních procesů, tak i mezinárodně politické okolnosti. Zejména v období stále intenzivnějšího ideologického boje, nevybíravých metod ideologické diverze proti socialistickým státům je nezbytné znát mínění občanů, včas a kvalifikovaně na jeho některé projevy reagovat, prostřednictvím ideového ovlivňování a lepší organizací sociální reality jej formovat.

Významné postavení v tomto procesu má marxistická sociologie, v jejímž rámci plní důležitou poznávací úlohu výzkum veřejného mínění. O objektivní nutnosti dalšího řešení problematiky nás přesvědčuje i stále větší frekvence materiálů zabývajících se veřejným míněním ve společenskovědní časopisecké produkci. Zejména červnové plénum ÚV KSČS důrazně upozornilo na naléhavost potřeby empirických výzkumů i rozvoje teorie veřejného mínění. Obdobné požadavky na sociologickou frontu adresují i představitelé naší strany. Vedení sekce sociologie veřejného mínění Československé sociologické společnosti ČSAV si je vědomo nezbytnosti dále rozvíjet poznání složitého společenského jevu, jímž bezesporu veřejné mínění je. Proto také na letošní 28.—30. březen připravilo ve víceúčelovém zařízení Generální prokuratury v Kosově Hoře seminář na téma *teoretické problémy veřejného mínění*.

Sekce sociologie veřejného mínění ČSSS se za dobu své dvanáctileté činnosti zatím souhrnně nezabývala speciálními otázkami teorie veřejného mínění. Některé dílčí otázky byly sice prezentovány na seminářích sekce v předchozích letech, teprve nyní — v Kosově Hoře — však šlo o systematický interdisciplinární přístup k problematice. O společenské naléhavosti řešení základních teoretických problémů svědčí fakt, že se semináře účastnilo 42 sociologů z 18 vědeckovýzkumných a pedagogických pracovišť (Ústavu pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV, Ústavu filozofie a sociologie SAV, katedry sociologie Vysoké školy politické ÚV KSČ v Praze, Výzkumného ústavu kriminologického při Generální prokuratuře, výzkumných pracovišť Československé televize Praha, Československého rozhlasu Praha, Československé televize Bratislava, vydavatelství Naše vojsko, fakulty žurnalistiky UK a jejího Ústavu teorie a praxe žurnalistiky, filozofické fakulty

Univerzity Karlovy v Praze, filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, Psychologického ústavu ČSAV, Vojensko-historického ústavu v Praze a dalších pracovištích).

Již tento přehled dává představu o tom, že záměr analyzovat některé teoretické otázky veřejného mínění z interdisciplinárních hledisek byl splněn. I počet referentů není zanedbatelný — s původními vědeckými sděleními vystoupilo 21 účastníků semináře.

Souhrnným pohledem na současný stav rozpracovanosti problematiky teorie veřejného mínění jej zahájil předseda sekce L. Vacek z ÚVVM při FSÚ. Zdůraznil, že i pro oblast výzkumu veřejného mínění plně platí slova 15. zasedání ÚV KSČ, že řešení všech aktuálních otázek vývoje společnosti „vyžaduje, aby společenské vědy postupovaly směleji v analýze jevů, které nás znepokojují, a dosahovaly větší hloubky teoretického poznání“. Musíme tedy usilovat o hlubší poznání veřejného mínění a využití jeho vlivu na společenský vývoj v duchu realizace celospolečenských zájmů. Západní sociologie nevytvořila ucelenou teoretickou koncepci veřejného mínění, převládají v ní prakticistní přístupy k veřejnému mínění a jeho výzkumu, zejména pak silné psychologizující vlivy. L. Vacek připomněl roli zakladatelů marxistickoleninské filozofie při vytváření vědecké koncepce veřejného mínění a jeho funkce v životě společnosti. Ukázal rovněž úlohu dalších vědních disciplín v jeho zkoumání a ve formulaci základních rysů jeho teorie a kategoriálního aparátu (např. teorie komunikace, informatiky, teorie žurnalistiky, statistiky, demografie, psychologie, etiky, estetiky, práva apod.). Zdůraznil, že sociologie vystupuje při studiu veřejného mínění v úloze integrující vědy. Se sociologií je spojuje sociální charakter jeho podstaty, bezprostřední vztah k sociální struktuře, sociálním skupinám, hodnotovým orientacím atd. Obdobně i v Sovětském svazu je k veřejnému mínění uplatňován interdisciplinární přístup (například práce Grušina, Korobejnikova, Safarova, Firsova, Uledova a dalších); problematika zkoumání veřejného mínění je součástí výuky na Moskevské státní univerzitě. Soudruh Vacek závěrem svého vystoupení formuloval některé otázky, vyžadující řešení. Je třeba se hlouběji zabývat úlohou veřejného mínění v ovlivňování nejrůznějších sfér společenského života, vztahem individuálního a společenského ve veřejném mínění, jeho vztahem k obecné sociologické teorii, jeho funkcí jako sociálního regulátoru, analýzou mechanismů změn veřejného mínění a jeho řízení, atd.

Pracovnice ÚTPŽ při FŽ UK v Praze M. Koutská se soustředila na postižení základních rysů vztahu veřejného mínění a žurnalistiky. Prezentovala některé výsledky, jichž bylo dosaženo při řešení úkolu státního plánu *Úloha prostředků masové informace a propagandy při utváření socialistického společenského vědomí*. Veřejné mínění v pojetí autorky představuje komunikativní výraz masového vědomí a spoluvytváří rejstřík forem společenského vědomí. Pro zkoumání působení prostředků masové informace je pojem veřejné mínění v řadě případů dominantní. S. Koutská konstatovala, že záměrné formativní působení těchto prostředků umožňuje v masovém vědomí, a tedy i ve veřejném mínění, plně rozvíjet kvality odpovídající společenskému vědomí v souladu se záměry rozvoje společnosti. Všimla si otázek operativnosti vlivu na veřejné mínění, kvality práce redakcí i prvků řízení sdělovacích procesů. Ukázala, že rozpracování teorie veřejného mínění bude přínosné pro teorii žurnalistiky a obdobně i konstituující se obor teorie žurnalistiky jednoznačně přinese podněty pro utvářející se komplexní teorii veřejného mínění.

P. Krejčí (PsÚ ČSAV) sledoval ve svém vystoupení *některé otázky vztahu veřejného mínění a psychologie*. Poukázal na význam a meze psychologie při budování teorie veřejného mínění. (V buržoazních státech představují psychologizující tendence hlavní zdroje výzkumů veřejného mínění.) Kriticky se zabýval rozbořem knihy F. P. Chismana *Postojová psychologie a studium veřejného mínění*. Volební kampaně a jejich analýzy prostřednictvím výzkumů veřejného mínění ukazují na některé mechanismy manipulace s veřejností, ale nedávají odpovědi na všechny otázky. Soudruh Krejčí zdůraznil, že psychologie může pomáhat rozvíjet aplikační výzkum.

*Determinaci veřejného mínění s důrazem na roli propagandy* se zabýval O. Běhounek z VHU Praha. Poukázal na vnější i vnitřní determinanty formující veřejné mínění. Akcentoval roli buržoazní ideologie, která formou psychologické války usiluje o změny v hodnotových orientacích lidí, zejména v oblasti srovnávání životní úrovně v socialismu a kapitalismu formou zjednodušení a manipulace s fakty někdy dosahuje narušení hodnotové struktury části veřejnosti. Základní vliv zde však má stupeň rozvoje socialistické společnosti a kvalita fungování sociálního systému. Stejně tak i konfrontace vztahu mezi normou a realitou. Veřejné mínění umožňuje znát problémy, kořeny a zdroje negativních společenských jevů. Propaganda je jedním z velice intenzivních faktorů formování veřejného mínění, a proto je třeba věnovat

její kvalitě trvalou pozornost a v jejím působení využívat poznatků z výzkumu veřejného mínění.

Na konkrétní využití sociologie veřejného mínění ve stranické práci upozornil ve svém sdělení I. Pujman z VSP ÚVKŠČ v Praze. Charakterizoval zaměření výuky sociologie pro stranické pracovníky, její praktický aplikační charakter i nezbytnost znalosti sociologické teorie pro chápání širších souvislostí sociálních jevů. Přiblížil rovněž formy účasti posluchačů na výzkumech veřejného mínění v rámci prázdninových praxí. Shrnul výsledky a zkušenosti z teoretické výuky i praktických výzkumů a zdůraznil nezbytnost přesné formulace společenské objednávky pro výzkumníky.

Podnětným a závažným bylo vystoupení ředitele Ústavu pro výzkum veřejného mínění K. Rychtaříka, který upozornil na renesanci zájmu o výzkumy veřejného mínění. Čím je větší rozsah historických událostí, jimiž žije společnost, tím více se jich účastní. Pohyb společnosti je komplikovanější a tato složitost zápasu o společenský pokrok oprávněně klade na společenskovední frontu větší poznávací nároky, v nichž výzkum společenského vědomí hraje zvláště významnou roli. Nárůst zájmu o výzkumy veřejného mínění je dán nezbytností mít více informací k řízení společnosti a diferencovat poznání. Veřejné mínění je složitým sociálním jevem, do něhož vstupují prvky ideologické, psychologické a ekonomické povahy i bezprostřední politické zkušenosti veřejnosti. Čeká nás úkol vymezit specifiku přístupu k objektu veřejného mínění v tvůrčí, otevřené atmosféře soudružské diskuse. Ve formování veřejného mínění sehrávají jednu z nejvýznamnějších rolí prostředky masové informace. Veřejné mínění musí být nadále zkoumáno ve dvou rovinách: teoretické a praktické. Zejména však musí jít o kauzální analýzu, od pouhého popisu jevů ke zjišťování příčin existence těchto jevů. Základní gnozeologický problém veřejného mínění spočívá podle prof. Rychtaříka v rozporu mezi nevyčerpatelností objektu poznání a ohraničeným aparátem možnosti sociologického zkoumání. Je třeba mít k dispozici logicko-gnozeologický systém poznání — dialektickomaterialistický výklad světa — a dovést jej do praktického poznání sociální reality.

Některými strukturálními vlastnostmi veřejného mínění se zabýval J. Mišovič z ÚVVM. Vlastnosti veřejného mínění jsou podmíněny společenskými vztahy, přičemž mnohorozměrnost veřejného mínění určuje především jeho homogenita (jednoduchá, parciální, globální), vyspělost, nevyzrálost, nezainteresovanost, názorové napětí. Tyto strukturální vlastnosti indikují hloubku zájmu lidí o některé otázky společenského života. Za podstatný rozdíl veřejného mínění v socialistické a buržoazní společnosti považuje autor vztah osobních a společenských zájmů. Za dominantní rys veřejného mínění v socialismu považuje fakt, že vědecký světový názor se promítá do přesvědčení populace a zakotvuje trvale ve vědomí.

Příbuznou kvalitativní určenost, kompetentnost veřejného mínění, analyzoval pracovník téhož ústavu, J. Krepiš.

Kompetentnost určuje odpověď na otázku, co může a nemůže výzkum veřejného mínění zkoumat a jaké výsledky takové zkoumání přinese. Lze analyzovat prakticky všechna témata společenského života, ale je třeba vždy zvážit, na kterou stránku problému je účelné se zaměřit. S. Kreipl dále rozebíral některé aspekty formulace výzkumných otázek, orientace výzkumu a konstatoval, že se stále realizuje málo výzkumů před uskutečněním některých zásadních sociálních opatření. Přitom by výzkumy mohly řídicí sféře přinést odpovědi na otázky, k jakým formám řešení problematiky se veřejnost kloní a jaké varianty lze realizovat.

P. Vojna z VÚK GP sledoval ve svém vystoupení vztah veřejného mínění a právního vědomí. Zdůraznil přitom, že Výzkumný ústav kriminologický realizuje výzkumy, které jsou určeny právě k poznání názorů veřejnosti na budoucí právní úpravy v některých sférách života společnosti. Úroveň, kvalita a hloubka právního vědomí je zjišťována právě výzkumy veřejného mínění. Poukázal na některé aspekty veřejného mínění, jež se objevují při zkoumání právního vědomí (hromadnost a kolektivnost, vnitřní rozpornost) a podtrhl, že možnosti mobilizace veřejného mínění k dodržování práva jsou mimořádně veliké.

S problematikou integrace v procesu poznávání veřejného mínění vystoupil P. Dvořák z ÚVVM. Konstatoval, že v současné době lze pozorovat různé přístupy k výzkumu veřejného mínění. Ročně se v ČSSR realizuje cca 40 výzkumů: v rámci státního plánu výzkumného programu, výzkumy ÚVVM, výzkumy prostředků masové informace, výzkumy v rámci sociálních analýz pro potřeby sociálního rozvoje, resortní výzkumné práce a další. Za hlavní problém lze považovat roztržitost a duplicitu, nízkou vzájemnou informovanost, nejednotnost konceptualizace, absenci hypotéz a teoretických přístupů apod.

Izolovanost akcí vede mimo jiné k deskripci, někdy dokonce k nepřipustnému

vyvozování dalekosáhle zobecňujících závěrů z dílčích poznatků, k nesystematickému sekundárnímu využívání dat. Integrace je možná za předpokladu koordinace plánů a výzkumných akcí, rozvoje metodologické analýzy výzkumné praxe, standardizace jednotlivých složek empirického výzkumu, s využitím databanky. Základním předpokladem je však systematické rozpracování teorie veřejného mínění.

Bratislavský sociolog V. Krivý z FF Univerzity Komenského hovořil c vybraných *metodologických otázkách zkoumání hodnotových orientací jako součástí veřejného mínění*. Vytýpoval 13 základních problémů, jež výrazně vstupují do tohoto procesu: například málo se zvažuje různorodost zkoumaných hodnot, zkoumání mnohdy probíhá na všeobecné úrovni, chybí osobní kontext, jednotliví respondenti různě chápou určité hodnoty, dochází k povyšování dílčího na celkové, není brána v úvahu deklarativnost výpovědí, hodnotová orientace je strukturovaná, nikoli jednoduchá atd. Je třeba tyto činitele kombinovat a přesněji tak ve výsledcích výzkumu odrazet realitu.

*Předmět a techniky výzkumu veřejného mínění v rozhlase* přiblížil vedoucí výzkumného oddělení Československého rozhlasu J. Košťál. Účinky prostředků masové informace charakterizoval ve dvou rovinách: duchovní (veřejné mínění), praktické (promítnutí veřejného mínění do praktického života jednotlivce či skupiny). Rozbral některé měřicí nástroje a možnosti zkoumání účinnosti rozhlasového vysílání, zejména si všiml kvality získaných informací a možností jejich použití v programové skladbě.

V. Ungr z výzkumného odboru Československé televize soustředil pozornost posluchačů na *zobecnění některých poznatků z oblasti metodiky výzkumů Čs. televize*. Podtrhl kontinuitu výzkumů sledování televizního vysílání, navázání komunikační vazby s diváckou veřejností. Upozornil na fakt, že jednostranná favorizace sociotechnické funkce výzkumu je obvykle málo společensky efektivní. Neumožňuje výzkumníkům — pod tlakem požadavků na zjišťování aktuálních informací — zamyslet se nad svou prací, nad možnostmi sekundární analýzy dat, nad správností, adekvátností přístupů k výzkumným úkolům, neumožňuje rozvíjet teorii veřejného mínění. Veřejné mínění lze charakterizovat jako jevovou stránku společenského vědomí a výzkumy postihují jeho stav. Zjištěné výsledky však nejsou praxí využívány v dostatečné míře.

Autor knihy *Teorie společenského vědomí* J. Vaněk (VŠE) přiblížil některé aspekty *vztahu veřejného mínění a společenského vědomí*. Veřejné mínění charakterizoval jako komunikativní výraz masového vědomí. Masové vědomí ve Vaňkově pojetí je potencialitou veřejného mínění. Jako závažný úkol budoucnosti vytyčil nezbytnost analyzovat specifiku hromadných poznávacích procesů, prohloubit i analýzu vazeb a vztahů názorů, postojů a hodnocení ve společenském vědomí a ve veřejném mínění.

Pracovník ÚFS ČSAV J. Linhart seznámil s některými *výzkumy socialistického způsobu života*, které — na rozdíl od výzkumů veřejného mínění — mají charakter šetření na vyčerpávajících souborech respondentů (např. na závodech, v institucích). Sledují se zde jevy skupinové dynamiky. Upozornil na styčné plochy s výzkumy veřejného mínění, na analýzy neverbálních projevů mínění a vazby k sociálním zájmům.

M. Formánek z kabinetu marxismu-leninismu ČSAV rámcově naznačil *sociálně politické a třídní souvislosti veřejného mínění*. Buržoazní propaganda se snaží ve svém působení na socialistické země vytlačit politická hlediska, snaží se navodit takovou situaci, z níž vyplýve netřídní komparace jevů. Veřejné mínění umožňuje pochopit roli politického mechanismu, politických zákonitostí, umožňuje vybírat fakty podstatné, rozporné, analyzuje fakty politického života. S. Formánek se dále zabýval některými otázkami politické kultury, charakteristikou dělnické třídy a její role v životě společnosti, úlohou veřejného mínění v politickém řízení společnosti. V diskusi odpověděl na otázky související s politickou úlohou veřejného mínění, charakteristikou dělnické třídy při výzkumech veřejného mínění a při zkoumání politických postojů.

Vysvětlení pojmu „*spirála mlčení*“ bylo úkolem vystoupení J. Herzmana z ÚVVM (za spolupráce V. Exlerové). Referující přiblížil podstatné myšlenky z publikace E. Noellové *Spirála mlčení*. Za spirálu mlčení považuje mechanismus, jímž veřejné mínění zpětně ovlivňuje mínění a chování jednotlivců. Osvětlil teoretické závěry publikace konkrétními výsledky z výzkumů voleb v NSR, tedy praktické využití „*spirály mlčení*“. Na veřejné mínění působí touha po společenském ocenění, obava ze znevažování, obava z izolace a další vlivy. Ze zajímavé informace vyplynuly podněty pro využití otázek typu „*mínění o mínění*“.

*Vztahem společenského vědomí a veřejného mínění a možnostmi jejich formování* se zabýval K. Eliáš z fakulty žurnalistiky UK. Upozornil na fakt, že zatím není zcela vymezen vztah kategorií společenské, skupinové a individuální vědomí a veřejné mínění. Chybí také popis mechanismu přetváření společenského v individuální.

Zjištěné empirické fakty z výzkumů veřejného mínění je třeba uchovávat. Nezbytnou součástí dalšího zkvalitnění práce je zřizování databank, jež tyto služby zaručí. K tomuto tématu přednesl příspěvek i V. Švestka z ÚVVM. Jeho referát na téma *Databanka ve vztahu k poznávání veřejného mínění* byl přijat se zájmem. Ukázal některé problematické momenty v budování databanky v ÚVVM, jež vyplývají mimo jiné z malé propracovanosti teorie veřejného mínění: například se jednalo o to, jak popsat data, jak vyjádřit jejich obsah, identifikovat respondenty, čas a metodu získávání dat atd. Optimální fungování databanky je do budoucna podmíněno dalším rozvojem a rozpracováním teorie veřejného mínění.

B. Pospíšil z Technicko-ekonomického ústavu všeobecného strojírenství rozebíral *význam interakce výzkumného rozhovoru pro formulaci mínění dotázaného*. Ukázal možnosti, jak tazatel může svým chováním ovlivnit zaměření odpovědi dotázaného, a naznačil typologii různých vztahů a situací, jež mohou nastat při dotazování.

Další zajímavé téma semináře přednesla J. Perknerová z ÚTPŽ při FŽ UK. Akcentovala *aktuální otázky vztahu výzkumů účinnosti prostředků masové informace a veřejného mínění*. Uvedla, že prostředky masové informace velice významně zasahují do procesů utváření i vyjadřování veřejného mínění. Poukázala na některé aspekty formující se vědní disciplíny teorie žurnalistiky a prokázala, že efektivnost vlivu prostředků masové informace na veřejné mínění je podmíněna tím, jak plní své sociální funkce. Výzkumy veřejného mínění ukazují na jedné straně na přímý vliv prostředků masové informace na veřejnost, na straně druhé pak přinášejí poznatky obecnější povahy pro řídicí praxi redakcí — ovlivňují obsah a formu žurnalistických sdělení. Stále organičtější zapojení výsledků výzkumů veřejného mínění přispívá k systémovému pojetí zpětné vazby v práci redakcí, ke komplexnější a koordinovanější práci jednotlivých médií — tisku, rozhlasu, televize.

S posledním příspěvkem semináře vystoupila V. Schmalzová z FFUK. Stručně shrnula základní a určující *trendy, které formují veřejné mínění v NSR*. Upozornila na těsné spojení výzkumů veřejného mínění s výzkumy trhu a na spojitost formativních nástrojů se zájmy kapitálu. Charakterizovala hlavní výzkumná západoněmecká pracoviště, jejich profesionální převažující orientaci.

Jednání semináře shrnul předseda sekce sociologie veřejného mínění, L. Vacek. Vyzvedl zejména interdisciplinaritu jednání, aktivní přínos různých vědních oborů k analýze fenoménu veřejného mínění. Velké množství původních referátů i účast 34 diskutujících naznačují význam, který účastníci semináře přikládají formulaci a rozpracování teorie veřejného mínění. Ukazuje se nezbytnost pokročit dále v rozpracování této teorie. Sekce rozhodla ustavit pracovní skupinu, která by ve formě pracovního materiálu připravila charakteristiku některých základních pojmů z oblasti teorie veřejného mínění a předložila je k diskusi v rámci sekce. Ta by vyústila v seminář a definitivnější formulaci. Prohloubila by se tak náročná práce na rozvoji teorie veřejného mínění, která by zpětně přinesla podstatný užitek vlastní výzkumné praxi. Sekce vydala sborník všech příspěvků.

Dušan Pavlů

---

SOCIOLOGICKÝ ČASOPIS. Vydává Ústav pro filozofii a sociologii, ČSAV, Jilská 1, 110 00 Praha 1, telefon 24 93 91, v ACADEMII, nakladatelství Československé akademie věd, Vodičkova 40, 112 29 Praha 1. — Rozšiřuje PNS. Informace o předplatném podá a objednávky přijímá každá administrace PNS, pošta, doručovatel a PNS-ÚED Praha. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — ústřední expedice a dovoz tisku Praha, závod 01, administrace vývozu tisku, Kafkova 19, 160 00 Praha 6. — Vychází šestkrát ročně. Cena jednotlivého sešitu Kčs 10,—, roční předplatné Kčs 60,— — Objednávky ze socialistických zemí vyřizuje ARTIA, Ve Smečkách 30, 111 27 Praha 1. — Tisknou Tiskařské závody, n. p., závod 5, Sámova 12, 101 46 Praha 10. — Rukopis tohoto čísla odevdán do tiskárny v květnu 1984. Číslo vyšlo v říjnu 1984.

Distribution rights in the western countries: Kubon & Sagner, P. O. Box 340108 D-8000 München 34, GRF. Annual subscription: Vol. 18; 1982 (6 issues) DM 91,—.